

**ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ СУБ'ЄКТИВНОЇ МОДАЛЬНОСТІ
У БРИТАНСЬКОМУ РОМАНІ XIX СТ. (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ
ДЖ. ОСТІН «ГОРДІСТЬ І УПЕРЕДЖЕННЯ»)**

**PECULIARITIES OF TRANSLATING SUBJECTIVE MODALITY
IN THE BRITISH NOVEL OF THE XIX CENTURY
(BASED ON J. AUSTIN'S NOVEL "PRIDE AND PREJUDICE")**

Янишин О.К.,

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри філології та перекладу*

Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

Фрейнак М.Р.,

магістрант

Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

У статті з'ясовано становлення британського роману (як літературного явища) та його характерні ознаки. На матеріалі роману Дж. Остин «Гордість і упередження» встановлено особливості перекладу суб'єктивної модальності у художньому творі такого виду, зокрема визначено типи перекладацьких трансформацій, ужитих для забезпечення адекватного перекладу англійських модальних дієслів.

Ключові слова: модальність, суб'єктивна модальність, модальні дієслова, перекладацькі трансформації, британський роман.

В статье описывается становление британского романа (как литературного явления) и его характерные признаки. На материале романа Дж. Остин «Гордость и предубеждение» определены особенности перевода субъективной модальности в художественном произведении такого вида, в частности типы переводческих трансформаций, использованных для обеспечения адекватного перевода английских модальных глаголов.

Ключевые слова: модальность, субъективная модальность, модальные глаголы, переводческие трансформации, британский роман.

The article describes the emergence of the British novel as a literary phenomenon and its characteristic features. Based on J. Austin's novel 'Pride and Prejudice', some peculiarities of translating subjective modality in a literary work of this kind are determined, in particular, the types of translation transformations used to provide the adequate translation of English modal verbs.

Key words: modality, subjective modality, modal verbs, translation transformations, British novel.

Постановка проблеми. Суб'єктивна модальність – це одна з найбільш суперечливих лексико-граматичних проблем, що досі залишається не до кінця дослідженою у зв'язку зі своєю багатоплановістю і функціональними особливостями, які складно передати у перекладі. Це пов'язано з розбіжністю у кількості та семантиці модальних дієслів в англійській та українській мовах, що призводить до неповного або неточного розкриття смислу під час перекладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчив, що однією з проблем сучасного мовознавства є визначення суті поняття «модальність», що пов'язане з його багатозначністю та широким трактуванням у контексті різних наук: філософії, логіки, психології чи лінгвістики. Концептуальну основу вивчення модальності у мові складають положення деяких логіко-філософських теорій. Теоретичному обґрунтуванню категорії модальності й засобів її вираження в англійській лінг-

вістиці присвячені праці М. Блоха [2], О. Іванової [5], Ф. Палмера [16], П. Портнера [17] та ін.

О. Іванова наголошує на тому, що категорія модальності є однією з мовних універсалій і проявляється на морфологічному, синтаксичному, інтонаційному та текстовому рівнях мови. Модальність (як категорія значення) указує на зв'язок дії з реальністю чи нереальністю, на ставлення до дії мовця, який не просто передає інформацію адресатові, а ще й висловлює власну оцінку [5, с. 29]. За М. Блохом, модальність в англійській мові може виявлятися в граматичних і лексико-номінативних елементах мови, тому будь-яке слово, яке виражає оцінку навколишньої реальності, слід вважати модальним [2, с. 98].

Опанування тонкощами розуміння модальності в англійській мові потребує розуміння її граматичного та семантичного аспектів. Для здійснення адекватного перекладу перекладач має розуміти не тільки всі тонкощі вживання модаль-

них дієслів в англійській та українській мовах, але й особливості відтворення засобами української мови. Особливості перекладу модальних дієслів з англійської мови на українську знаходимо в І. Корунця [6] та В. Карабана [7]. Складність таких перекладів зростає у художньому творі, де за допомогою засобів іншої мови необхідно передати не тільки факти, але й стан душі героїв і створені автором образи.

Останнім часом з'являється дедалі більше українських перекладів британських романів різних періодів, які змальовують розмаїття реальних і бажаних соціальних і духовних ситуацій, дій, емоцій, бажань, а тому багаті на модальні дієслова, які змістовно та емоційно збагачують думку мовця, додаючи суб'єктивності та розуміння ставлення мовця до змісту висловлювання. Проте у цьому аспекті вони ще не були предметом окремого дослідження, що й визначило актуальність теми нашого дослідження.

Постановка завдання. Завдання статті – установити засоби досягнення адекватності перекладу українською мовою англійських модальних дієслів, ужитих у британському романі (на матеріалі перекладу роману Jane Austen «Pride and Prejudice»).

Виклад основного матеріалу. З'ясуємо те, як історично склалося явище «британського роману», та встановимо його характерні ознаки.

М. Дудніков акцентує увагу на тому, що у літературознавстві немає усталеної думки щодо виникнення жанру роману. Із погляду О. Михайлова, роман з'явився у Європі на початку Нового часу. Проте деякі науковці зараховують до роману його ранні форми [4, с.170]. Загально визнаним є те, що роман зображає багатогранне, складне життя, яке неможливо утримати в межах певних норм, а тому він уникає нормативних меж літературних жанрів і тривалий час розвивається в абсолютно вільній формі, зазнаючи нових модифікацій [4, с.170]. Ось чому проблеми історії та теорії роману продовжують привертати увагу науковців (М. Бахтіна [1], М. Дуднікова [4], Н. Смолянчук [13], J. Richetti [17] та ін.).

Загалом, роман – це «великий і складний за будовою епічний прозовий твір, у якому широко охоплені історичні події та глибоко розкривається історія формування характерів багатьох персонажів» [8, с. 111].

Опитування літературних критиків з-поза меж Великої Британії, проведене кореспонденткою *BBC Culture* Дж. Чіабаттарі, підтвердило актуальність британського роману для сучасного читача. На основі аналізу отриманих даних укладений

список зі ста найкращих британських романів, серед яких чотири романи Дж. Остін (1775–1817): «Гордість та упередження» (*Pride and Prejudice*), 1813 р.; «Емма» (*Emma*), 1815 р.; «Переконання» (*Persuasion*), 1817 р.; «Почуття і чутливість» (*Sense and Sensibility*), 1811 р., посівши 11, 19, 20 і 66 місця [14]. Загалом, романний доробок Дж. Остін складається з шести завершених текстів, які посідають значне місце в історії світової літератури, оскільки від часу створення і до сьогодні її творчість викликає захоплення у читачів та отримує всесвітнє визнання [17, с. 275].

Вибір роману Дж. Остін «Гордість і упередження» зумовлений низкою факторів. По-перше, це сама постать автора – видатної англійської письменниці, творчість якої припадає на кінець XVIII – початок XIX ст. (час панування передромантичних і романтичних тенденцій у літературі) та знаходиться на перетині трьох течій (просвітницької, романтичної та реалістичної) [12, с. 58].

По-друге, особливий інтерес спричинив і сам роман. Уперше опублікований у 1813 р., роман «Гордість та упередження» починається з фрази, яка донині залишається актуальною: «Усім відома істина: самотній чоловік із добрим статком неодмінно мусить знайти собі дружину» [9, с. 3]. У ній цілком заархівований увесь сюжет роману – шлюбні перспективи п'яти неодружених доньок провінційного поміщика Беннет, розмаїття реакцій на своїх прихильників і зумовлену життєвими подіями мінливість. А в центрі – історія однієї з п'яти (Елізабет Беннет) та її заможного залицяльника, містера Дарсі [16]. У 2003 р. твір посів другу сходинку в списку 200 найкращих книжок за версією *BBC*.

У 2011 р. на сайті *Inspired*, який став переможцем у конкурсі *Best Ukrainian Blog Awards* у номінації «Найкращий тематичний блог України», у статті «20 книг, що змінюють життя», роман «Гордість та упередження» отримав чотирнадцяте місце [10, с. 204].

Таким чином, «Гордість і упередження» – це приклад соціально-побутового роману, який зображає родинно-побутове життя, розглядає особистість у тісному зв'язку із середовищем і містить притаманні британському роману художні особливості. Завдяки багатству тематики, змалюванню не тільки подій, але й бажань героїв та умов їх виконання, діалогу «між різноманітними версіями істини, який є унікально динамічним утіленням самої правди», цей роман містить значну кількість модальних дієслів і є адекватною джерельною базою для нашого дослідження.

Модальні дієслова показують ставлення мовця до дії, вираженої інфінітивом, у комбінації з яким вони формують складені модальні присудки, а також можуть виражати дію, стан або процес, які мовець вважає можливими, обов'язковими, сумнівними, точними, дозволеними, бажаними тощо [2, с. 114]. Звертаючи увагу на традиційне виокремлення двох видів модальності (ставлення повідомлюваного до дійсності – об'єктивна модальність і ставлення мовця до того, що повідомляється – суб'єктивна модальність), вважаємо, що модальні дієслова є проявом суб'єктивної модальності [2, с. 98].

В англійській мові є 12 модальних дієслів (*can, may, must, should, shall, will, would, need, ought to, dare, to be to, to have (to have got to)*), кожне з яких має різні відтінки значень та виконує різні функції у реченні [3, с. 114].

Модальні дієслова є однією з найсуперечливіших проблем англійської теоретичної граматики. Перекладознавці виділяють такі основні труднощі перекладу щодо граматичного аспекту: 1) належність мов до різних структурних типів (аналітична / флективна); 2) різний обсяг змісту подібних у двох мовах граматичних форм і конструкцій; 3) відмінні від української мови функціональні характеристики певної граматичної категорії; 4) граматична омонімія [6, с. 16–18]. Тому переклад вимагає граматичних трансформацій, під якими В. Карабан розуміє зміну граматичних характеристик слова, словосполучення або речення у перекладі [6, с. 20]. Виокремлюють декілька основних видів граматичних трансформацій: 1) перестановку (зміну порядку слів або словосполучень у перекладі); 2) субституцію (заміну одних граматичних ознак іншими: словосполучення – реченням, простого речення – складним тощо), 3) вилучення; 4) додавання (найчастіше щодо іменників, прикметників, прислівників); 5) комплексну трансформацію, яка поєднує в собі елементи кількох перерахованих вище [6, с. 20].

Для з'ясування особливостей перекладу модальних дієслів українською мовою методом суцільної вибірки з роману Дж. Остін «Гордість і упередження» виокремлено 200 речень, які містять модальні дієслова мовою оригіналу та українські відповідники з перекладу, виконаного В. Горбатьком, що й стало основою для граматичного та перекладацького аналізу.

Установлено, що модальне дієслово *can / could* найчастіше перекладається українською мовою за допомогою модальних дієслів *могти, вміти* та еквівалентів *мати змогу / можливість, бути*

в змозі / мати силу. Для прикладу наводимо переклад речення *From all that I can collect by your manner of talking, you must be two of the silliest girls in the country*' (Ch. 7). – «Усе, що я можу збагнути з вашої манери розмовляти, це те, що ви – найдурніші дівчата в усій окрузі».

Виражаючи сумнів, підозру, невпевненість, значення *can / could* реалізується в українській мові за допомогою частки *хіба*: *'I cannot comprehend the neglect of a family library in such days as these.'* (Ch. 8) – «Хіба можна нехтувати рідинною бібліотекою в такі часи, як наші?». Водночас в українському перекладі відбувається синтаксична трансформація заміни розповідного заперечного англійського речення на загальне запитання.

Для висловлення докорів, здивування чи прохання про дозвіл, лексичним еквівалентом перекладу модального дієсловасану творі є модальне дієслово *можна*, наприклад: *'Can I have the carriage?'* said Jane (Ch. 7) – «Можна я поїду каретою? – спитала Джейн».

Однак деякі значення модального дієсловасан не мають відповідних еквівалентів в українській мові, тоді у перекладі вони опускаються. Наприклад: *'They have each their advantages, and I can be equally happy in either'* (Ch. 9) – «І село, і місто мають власні переваги, і я почуватимуся однаково добре і там, і там». Це призводить до втрати модальності у трактуванні позиції мовця та зберігає еквівалентність у віднесенні дії до майбутньої реальності. Водночас і граматична категорія часу зазнає зміни: теперішній час в англійському реченні трансформується у майбутній час українського дієслова. Отже, перекладач найчастіше використовує такі способи перекладу модального дієслова *can/could*, як еквівалентність та опущення, а серед засобів перекладу – дійсний спосіб.

У цьому перекладі роману здебільшого випускається і модальне дієслово *need*, яке не має прямих українських еквівалентів: *'Well, then, you need not be under any alarm'* (Ch. 26) – «Що ж, тоді вам нічого хвилюватись».

Українськими відповідниками модального дієслова *may / might* є його еквівалентні відповідники *могти, дозволяти* або *не заперечувати*, які, на відміну від англійських, можуть вживатися і в майбутньому часі: *We may compare our different opinions.* (Ch. 1) – «Ми зможемо порівняти наші розбіжні думки». Інших способів та засобів перекладу модального дієслова не виявлено.

Щодо модального дієслова *must*, то у перекладі воно часто має прямі відповідники – еквівалентні модальні дієслова *мати/мусити (бути повинним)*,

як у реченні *'It is a truth universally acknowledged, that a single man in possession of a good fortune, must be in want of a wife'* (Ch. 1) – «Загальновизнаною істиною є те, що одинак – та ще й при грубеньких грошах – неодмінно мусить прагнути одружитися». Проте помічені й випадки перекладу модального дієслова *must* за допомогою прислівників та часток *нехай, може* з одночасною граматичною трансформацією заміни дійсного способу дієслова на наказовий: *'Mr. Collins must excuse me'* (Ch. 19) – «Нехай містер Коллінз мені вибачить». Переклад *must* може супроводжувати й інша зміна категорії способу. Якщо модальне дієслово не має чіткого семантичного вираження, то його перекладають українським наказовим або стверджувальним реченням: *'Come, Darcy,' said he, 'I must have you dance'* (Ch. 5) – «Послухай-но мене, ходімо танцювати». Отже, адекватний переклад модального дієслова *must* можливий завдяки ситуативному застосуванню еквівалентного відповідника, опущення або зміни способу дієслова на наказовий.

Модальне дієслово *have to* рідко вживається у романі, його перекладено українською мовою еквівалентними відповідниками – *мати* та *доводитися* у певному часі: *'How much I shall have to tell!'* (Ch. 38) – «Як багато мені доведеться розповідати!».

Складнощі перекладу дієслів *shall, will, would* і частково *should* (як форми минулогочасу від *shall*) пов'язані з тим, що вони мають не тільки модальне значення, бо є ще й допоміжними дієсловами для утворення форми майбутнього часу (відповідно *Future and Future-in-the-Past*), тобто вживаються в англійських граматично омонімічних формах, а тому не мають лексичних еквівалентів в українській мові. Цим можемо пояснити часте опущення цих дієслів в українському перекладі.

Спостерігаємо переклад цих модальних дієслів за допомогою різних способів українського дієслова:

дійсного (для перекладу значень модального дієслова *will (would)*, що передає бажання, намір або повторюваність дії) з додаванням нових лексичних одиниць для збереження стильової ідентичності («визьму і»): *'With all my heart; I will buy Pemberley itself if Darcy will sell it'* (Ch. 8) – «Я цілковито підтримую цю ідею – визьму і куплю Пемберлі, якщо Дарсі мені його продасть»;

наказового: *'I would not be so fastidious as you are,' cried Mr. Bingley, 'for a kingdom!'* (Ch. 3) – «Заради Бога, не будь таким прискіпливим», – вигукнув Бінглі».

Модальне дієслово *shall* перекладається українськими дієсловами *мати / могли*, які не є його прямими відповідниками, а тому потребують відповідної емоційної інтонації в усному мовленні: *'I shall see her in January'* (Ch. 10) – «Я маю побачити її в січні».

Найзагальніше пряме значення модальних дієслів *should / ought to* в українській мові співвідноситься зі стативом *слід, треба, повинно* чи модальними словами *мусити, мати*: *'Jane should therefore make the most of every half-hour in which she can command his attention'* (Ch. 9). – «Тому Джейн мусить максимально використовувати ті кожні півгодини, коли вона володітиме його увагою». Часом перекладач вдається до логічного розвитку подій та додавання слів відповідно до контексту: *'The boy protested that she should not'* (Ch. 6) – «Хлопець не погодився і сказав, що вона не має на це права».

Виражаючи обов'язок, потребу, необхідність, модальні дієслова *should / ought to* перекладені українською мовою за допомогою умовного способу з використанням умовних часток часток *б / би*: *'You ought to be working now'* (Ch. 5) – «Ти ж мав би бути на роботі зараз».

Переклад модального дієслова *to be to* не викликав якихось труднощів; це здійснено за допомогою використання еквівалентних відповідників – модальних дієслів *мати / мусити* та стативу *бути повинним*: *'Kitty and me were to spend the day there'* (Ch. 3) – «Кітті та я мали провести там день».

Модальне дієслово *dare* здебільшого перекладено українською еквівалентом *сміти / насмілюватися*, а фразеологізм *dare say* – українським фразеологічними відповідниками *смію сказати / здається / не сумніваюся*: *'You dare not, you cannot deny, that you have been the principal means of dividing them from each other'* (Ch. 34) – «Ви не смієте, ви не можете заперечувати, що були головним, винуватцем їхнього розлучення»; *'I dare say Mr. Bingley will be very glad to see you'* (Ch. 1) – «Не сумніваюся, що містер Бінглі й так буде радий вас бачити».

Висновки. Для художнього перекладу вагоме значення має збереження емоційності оригіналу. Роман «Гордість і упередження» – типовий соціально-побутовий британський роман XIX ст. Непроста історія шлюбу створює безліч ситуацій, реальність чи нереальність яких залежить від справжніх чи надуманих причин. Роман має значну кількість модальних дієслів. За результатами аналізу роману Дж. Остін «Гордість і упередження» зроблено висновок про значне розповсюдження модальних дієслів у художніх текстах.

Семантико-граматичний аналіз укладеного методом суцільної вибірки списку із 200 речень із модальними дієсловами встановив, що труднощі перекладу модальних дієслів пов'язані з незбіжністю кількості та семантики модальних дієслів в англійській та українській мовах; із відмінностями у функціональних характеристиках та з граматичною омонімією.

Переклад В. Горбатька забезпечує адекватне відтворення модальних дієслів для збереження емоційного та семантичного значення в українській мові завдяки застосуванню таких способів і засобів досягнення адекватності перекладу: вибір еквівалентного відповідника, граматичні трансформації субституції (втрата модальності у трактуванні

позиції мовця та збереження еквівалентності завдяки віднесенню дії до майбутньої реальності; зміна граматичної категорії часу дієслова з теперішнього в англійській мові на майбутній в українській; зміна граматичної категорії способу дієслова з умовного на наказовий або дійсний), вилучення (опущення модального дієслова, яке не має прямих українських еквівалентів), синтаксичну трансформацію заміни розповідного заперечного англійського речення на загальне запитання в українській та комплексні трансформації, які поєднують у собі елементи кількох уже згаданих із логічним розвитком подій чи додаванням лексичних компонентів на основі врахування контексту і стилістичних особливостей тексту перекладу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бахтин М. Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет. Москва: Художественная литература, 1975. 504 с.
2. Блох М. Теоретические основы грамматики. Москва: Высшая школа, 2002. 160 с.
3. Васильева М., Михайлова-Пехан О., Федорцова О. Збірник вправ, тестів та завдань до вивчення модальних дієслів в англійській мові. Вінниця: ВНТУ, 2008. 122 с.
4. Дудніков М. Основні літературознавчі концепції жанру «роман» у контексті генези. Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету. 2012. Вип. 8. С. 169–188.
5. Іванова О. Англомовні засоби вираження ірреальності. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Філологічні науки» / Редкол.: С. Ніколаєнко, (відп. ред) та ін. Київ: Міленіум, 2015. Вип. 225. С. 29–35
6. Карабан В. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця: Нова. Книга, 2004. 576 с.
7. Корунець І. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад). Вінниця: Нова книга, 2001. 448 с.
8. Костів М. Довідник з теорії літератури. Івано-Франківськ: К-72 Симфонія форте, 2010. 172 с.
9. Остин Дж. Гордість та упередження: пер. з англ. В. Горбатька. Харків: Фоліо, 2005. 350 с.
10. Остин Дж. Гордость и предубеждение. Киев: ЗАО «Комсомольская правда – Украина», 2007. 320 с.
11. Повзун Е. Черты романтизма и реализма в романе Джейн Остен «Гордость и предубеждение» (1813). Весн. Белар. ун-та. Сер. 4. Филология. Журналистика. Педагогика. Минск, 2006. № 1. С. 29–33.
12. Світова література. Д. Наливайко, К. Шахова, Є. Волощук та ін. Київ: Генеза, 2010. 288 с.
13. Смолянчук Н. Джерело оновлення сучасного англійського роману Література в контексті культури. 2013. Вип. 23. С. 106–110.
14. Шаповалова М. Література доби Відродження: Англія. Історія зарубіжної літератури: Середні віки та Відродження. Львів: «Вища школа», 1982. С. 320–385.
15. Austen J. *Pride and Prejudice*. Kyiv: Znannia, 2017. 382 p. (English Library).
16. Ciabattari J. The 100 greatest British novels. BBC.com. URL: <http://www.bbc.com/culture/story/20151204-the-100-greatest-british-novels> (дата звернення: 02.10.2017).
17. Palmer F. R. *Modality and the English modals*. London: New York, 1979. 198p.
18. Portner P. *Modality*. Oxford: Oxford University Press, 2009. 320 p.
19. Richetti J. *The Columbia history of the British novel*. New York: Columbia University Press, 1994. 1064 p.